

Zmiany cywilizacyjne w mentalności muzułmańskiej na przykładzie Maroka

Patrycja Halina Staniszevska

Ur. 1986 w Warszawie, absolwentka Wydziału Teologicznego (spec. teologia ogólna) oraz Wydziału Prawa Kanonicznego (spec. prawo kanoniczno-cywilne) Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Od 2009 członek Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, 2009-2011 zaangażowana w prace Studenckiej Poradni Prawnej. Przewodnicząca Koła Naukowego Religiologów UKSW. Obecnie doktorantka dwóch wydziałów: Wydziału Teologicznego i Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW, a także studentka Wydziału Prawa i Administracji Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie.

(fol. P. Staniszevska)

Wdobie obecnej jesteśmy świadkami głębokich zmian zachodzących w sposobie myślenia mieszkańców krajów Maghrebu. Procesy te mające swoje podłoże w rozwoju ekonomicznym oraz społeczno-politycznym całego świata, odzwierciedlają się również w krajach na pozór nie uczestniczących w procesie globali-

zacji. Pogląd jakoby pomiędzy światem Zachodu a krajami arabskimi nie zachodziła szeroko pojęta dyfuzja w sferze myśli, jest błędny¹. Obie strony korzystają wzajemnie ze swojego dorobku, adaptując wybrane jego elementy stosownie do swoich potrzeb. Faktem jednak jest, iż przyjęcie pewnych rozwiązań wykreowanych w Europie jest szczególnie trudne dla kultur pozaeuropejskich². Wynika to z próby obrony własnego systemu wartości, tożsamości kulturowej oraz obrony interesów religijno-politycznych i gospodarczych³. Pomimo przeszkód wymiana taka zachodzi, czego wyrazem są zmiany w mentalności obywateli oraz warstwy rządzącej. Zmiany te można zauważyć w życiu codziennym zwykłych obywateli, a także w nowych rozwiązaniach przyjmowanych przez ustawodawstwo państwowe. Część krajów arabskich dysponuje bogatymi zasobami naturalnymi, czerpiąc z tego duże korzyści materialne. W taki sposób państwa te mogą pozwolić sobie na wprowadzanie innowacji, szczególnie w sferze technicznej. Częstokroć wprost adaptowane są rozwiązania stosowane na Zachodzie i cieszą się one w krajach arabskich uznaniem. Nie zawsze jednak kraje te równie gorliwie wprowadzają zmiany związane z ustrojem państwowym czy prawodawstwem, a nawet do takich projektów mają stosunek opozycyjny. Biorąc pod uwagę prawo *szari'at* obowiązujące w krajach muzułmańskich – owo „zamknięcie” się na europejski i amerykański model ustawodawczy staje się poniekąd zrozumiałe i wynika z chęci ochrony dóbr i wartości wykreowanych przed wiekami. Czasy współczesne niosą jednak zmianę postaw ludzkich niezależnie od wyznawanej religii, narodowości czy położenia geograficznego. Świat wciąż idąc do przodu w sferze techniki i myśli, zmienia także sposób myślenia i funkcjonowania jego odbiorców.

Idąc myślą muzułmańskich modernistów można stwierdzić, że kraje arabskie powinny przyjmować wiedzę płynącą z Zachodu – o ile sprzyja ona rozwojowi i nie stoi w sprzeczności z islamem. Nie należy jednak bez uprzedniego osądu kopiować idei, ale starać się je modyfikować i odpowiednio rozwijać. Islam można pogodzić z nowoczesnością, ponieważ wiele z myśli zachodniej zawiera się w islamie, o ile się go odpowiednio interpretuje⁴. Do współczesnych należy jakoby interpretacja prawa danego przez Boga tak, aby było ono aktualne w naszych czasach i nie powodowało napięć w życiu ludzkim. Nurty wyrażające podobne zdanie cieszyły się dużą popularnością do lat 70. XX

¹ Por. K. Górak-Sosnowska, *Świat arabski wobec globalizacji*, Warszawa 2007, s. 21.

² Tamże, s. 66.

³ Tamże.

⁴ Tamże, s. 86.

wieku⁵. Obecnie ich popularność maleje, ze względu na brak przynoszonych efektów w większości krajów muzułmańskich. Można by rozważyć fakt ostatnich wydarzeń powiązanych z tzw. „arabską wiosną”⁶ i z owym brakiem efektów reformacyjnych. Pozostaje pytanie, na ile brak reform, szczególnie w dziedzinie prawodawstwa, mógł przyczynić się do zaistniałej sytuacji. Nie powoduje jednak wątpliwości fakt, iż zastana sytuacja w pewnym momencie przerosła granice tolerancji ze strony obywateli. Rosnące ceny żywności, znaczące bezrobocie, ubóstwo widoczne na ulicach wielkich aglomeracji i małych miejscowości, korupcja w administracji i polityce – odcisnęły swoje piętno na nastrojach społecznych. Obywatele państw arabskich widząc dobrobyt m.in. w krajach Europy pragną dążyć do realizacji idei zachodnich we własnym kraju.

W obecnych czasach zauważalny staje się także wzrost ruchów o charakterze fundamentalistycznym. Ich cechami charakterystycznymi są duma z własnej przeszłości, upolitycznienie religii oraz postawa antyzachodnia. Cechy te jednak występują w różnym stopniu i nie da się wypracować jednego wzorca fundamentalizmu. Warto w tym momencie zwrócić uwagę na badania z 2005 roku przeprowadzone przez Pew Research Center m.in. w Libanie, Jordanii i Maroku, których wyniki wskazują, że zyskują zwolenników nurty fundamentalistyczne stojące niejako w opozycji do radykalnego islamu. Wzrasta popularność tych ugrupowań, które, choć podchodzą z dystansem do rozwiązań zachodnich, to akceptują niektóre z ich elementów, np. edukację i pracę zawodową kobiet.

W niniejszym krótkim opracowaniu zostanie ukazane, w jaki sposób rozwój cywilizacyjny, szczególnie związany z ideami kultury zachodniej w aspektach zarówno politycznym, jak i społecznym oddziałuje na sposób myślenia, a co za tym idzie – na sposób życia przeciętnego muzułmanina. W tym celu posłużymy się przykładem zmian, jakie zaszły w Królestwie Maroka na przestrzeni ostatniej dekady.

Przekształcenia te poprzedzone były społecznym niezadowoleniem Marokańczyków, które miało swoje źródło w złym położeniu ekonomicznym kraju. Strajki i protesty w dużych miastach Maroka, za-

⁵ Tamże, s. 89.

⁶ Nazywana również „arabską wiosną ludów” oraz „arabskim przebudzeniem”, fala protestów przeciwko warstwie rządzącej rozpoczęta 17.12.2010, z czasem przerodziła się w niektórych państwach Afryki Północnej, m.in. w Egipcie i Libii, w konflikt zbrojny, prowadzący do rewolty, w wyniku której obalono rządy dyktatorskie. Przyczyną były niezadowolające warunki życiowe obywateli oraz bezrobocie, rosnące ceny żywności, korupcja i nepotyzm władz.

początkowały proces reform ekonomicznych. M.in. przy pomocy Banku Światowego stopniowo wprowadzano zasady wolnej gospodarki, które efekty widoczne były nie tylko w sferze ekonomicznej, ale także politycznej i społecznej⁷. 13 września 1996 roku za panowania króla Hassana II marokański parlament przyjął konstytucję. Ten akt prawodawczy pozwolił na rozwój i kontynuację przemian. Kolejnym punktem zwrotnym w najnowszej historii Maroka była zmiana panującego władcy. W roku 1999, po śmierci króla, na tron wstąpił jego syn Muhammad VI⁸. Wprowadził on istotne zmiany na wielu płaszczyznach. W polityce wykazał dużą troskę o włączenie się partii islamskich⁹. Owoce zaangażowania króla we wdrażanie reform, szczególnie w czasie, gdy krajami arabskimi ostatnio wstrząsały fale protestów, mogą być m.in. przyspieszone o dziesięć miesięcy ostatnie wybory parlamentarne z listopada 2011. W wyborach tych dzięki hasłom walki z korupcją i przywrócenia sprawiedliwości społecznej premierem został Abdelilah Benkirane, szef Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (PJD), określanej jako umiarkowana partia islamska¹⁰. Ponadto w lipcu 2011 została uchwalona nowa konstytucja oraz przeprowadzone referendum.

Wskazując na przemiany zachodzące w społeczeństwie marokańskim należy zwrócić uwagę na położenie kobiet. W 2000 roku została zaaprobowana żeńska linia Królewskich Doradców i zezwolono kobietom na uczestnictwo w pracach Wysokiej Rady Ulemów¹¹. W 2002 roku uchwalono poprawkę do prawa wyborczego, gwarantując tym samym trzydzieści miejsc w parlamencie dla kobiet (ok. 10% mandatów)¹². Reformie uległa również *Mudawana*, czyli przepisy prawa rodzinnego. Uchwalona w 2004 roku zyskała duże uznanie ze strony Unii Europejskiej oraz Stanów Zjednoczonych¹³. Z kolei pewne kraje arabskie, m.in. Arabia Saudyjska, uznały niektóre z jej zapisów za rewolucyjne. Na nowo określono prawa kobiet w odniesieniu do instytucji małżeństwa. Podwyższono minimalny wiek niezbędny do jego zawarcia z lat 15 do 18 (*Moudawana* 2004; art. 19), a także uregulowano poligamię. Wskazano, iż zawarcie kolejnego małżeństwa przez mężczyznę jest

⁷ Por. K. Jarecka-Stępień, *Przemiany polityczno-społeczne we współczesnym Maroku*, [w:] A. Kapiszewski (red.), *Świat Arabski w procesie przemian*, Kraków 2008, s. 151.

⁸ Por. J. Żebrowski, *Maroko. Współczesność a historia*, Warszawa 2001, s. 165.

⁹ Por. K. Jarecka-Stępień, *Przemiany...*, dz. cyt., s. 154.

¹⁰ Zob. www.wprost.pl/ar/286408/Maroko-umiarkowany-islamista-zostal-premierem [dostęp: 14.01.2012].

¹¹ Por. K. Jarecka-Stępień, *Przemiany...*, dz. cyt., s. 155.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

dozwolone po wyrażeniu zgody jego poprzedniej małżonki, w obecności sędziego (Moudawana 2004, art. 40-41). Ponadto, w przypadku rozwodu, prawa mężczyzny i kobiety, wskazują na sprawiedliwy podział majątku i wyznaczenie prawnych opiekunów dla dzieci¹⁴. Rozwód orzekany jest w sądzie. Warto zauważyć, że powyższa reforma nie jest przyjęciem praw zachodnich wprost, ale wypracowanym zgodnie z prawem *szari'at* i tradycją kompromisem między nowoczesnymi rozwiązaniami a starym prawodawstwem opartym na religii. Na ulicach marokańskich miast widać zmiany w życiu zawodowym kobiet gołym okiem. Wiele z nich jest zatrudnionych. Mogą pracować w sektorze usług, m.in. w sklepach, hotelach, szpitalach, bankach. Są nauczycielkami, wykładowcami uczelni wyższych, prowadzą własną działalność. Ich ubiór nie zawsze jest tradycyjny, coraz częściej Marokanki – szczególnie młodszego pokolenia, nie zakrywają włosów oraz przywdziewają stroje typowo europejskie. Taka „nowa moda” jest jednak zawsze połączona z poszanowaniem tradycji, stąd kobiety wybierają bluzki z długimi rękawami oraz spodnie lub spódnice do kostek. Panie wybierające tradycyjne marokańskie ubrania noszą je w modnych, żywych kolorach, nie są im obce biżuteria oraz kosmetyki.

Zagłębiając się w obraz wyłaniający się z obserwacji marokańskich miast widzimy, że wykształceni Marokańczycy bez przeszkód korzystają z prasy, telewizji oraz Internetu. Umożliwia to łatwy dostęp do tych mediów, wspierany przez politykę państwa¹⁵. Niestety podkreślając przymiotnik „wykształceni”, należy zasygnalizować duży problem, z jakim boryka się Maroko, mianowicie analfabetyzm. Jeszcze 10 lat temu ok. 50% społeczeństwa nie umiało czytać i pisać¹⁶. Dzięki reformom i zwiększonemu naborowi do szkół, liczba ta maleje. Ponad 5 mln osób dorosłych nauczyło się czytać i pisać w ciągu ostatnich 8 lat, co przyczyniło się do zmniejszenia liczby analfabetów do ok. 30% w 2010 roku. Wzrost liczby ludzi wykształconych w Maroku daje również możliwości powszechnego rozwoju nowym ułatwiającym życie technologiom. Na ulicach możemy spotkać filie wielkich banków. Nowo powołany rząd pragnie także stworzyć pierwszy islamski bank oraz firmę ubezpieczeniową w Maroku. Ponadto Marokańczycy coraz chętniej, o ile sklepy oferują taką możliwość, płacą kartami płatniczymi. Z Internetu korzysta ponad 13 mln użytkowników, którzy kupują

¹⁴ Tamże, s. 156.

¹⁵ Zob. www.maroc.ma/PortalInst/An/MenuGauche/Society+and+Culture/Media+and+Communication/Moro-ccan+media+landscape.htm [dostęp: 16.01.2012].

¹⁶ Por. K. Górak-Sosnowska, *Świat arabski...*, dz. cyt., s. 126.

dobra również w sieci. Specjaliści podkreślają aż 90-procentowe tempo wzrostu usług typu e-commerce.

Marokańskie zmiany dotyczą również sektora medycznego. Coraz częściej w dużych miastach powstają dobrze wyposażone szpitale, w tym specjalistyczne kliniki. Przykładem nacisku ze strony państwa w ostatnim czasie na opiekę zdrowotną może być projekt budowy klinik onkologicznych m.in. w takich miastach jak Safi, Tanger oraz Casablanca. Szczególną troskę nad sprawami chorych wykazuje księżniczka Lalla Salma, siostra Króla. Niestety, wieloletni brak reform w dostępie do nauki spowodował, iż Maroko boryka się z problemem braków kadrowych wśród lekarzy. Wzrastająca świadomość społeczna budzi w ludziach potrzebę konsultacji oraz leczenia przez lekarzy, a tych zatrudnionych w sektorze publicznym brakuje.

Marokańczycy są ludźmi pozytywnie nastawionymi, szczególnie do turystów. Z tej racji oraz z powodu licznych atrakcji turystycznych Maroko stało się w ostatnich latach kierunkiem coraz częściej wybieranym przez turystów. Zainteresowanie obcych krajem, wciąż w niektórych regionach bardzo biednym, powoduje szybki wzrost sektora usługowego, skierowanego na turystów, który przynosi duże zyski. Powstają liczne hotele, restauracje i kawiarnie. Należy jednak zaznaczyć, że nocne kluby, dyskoteki są zazwyczaj położone z dala od osiedli, na terenie hotelowym. Tak, aby zabawa odwiedzających Maroko turystów nie przeszkadzała innym. Tylko w hotelowych restauracjach turyści mogą swobodnie wypić lampkę wina do obiadu. Alkoholu muzułmanie z zasady nie piją. Zdarza się jednak, iż sklepy monopolowe prowadzone przez Marokańczyków usytuowane w miejskich zaułkach – cieszą się dużą popularnością także wśród tubylców. Większe miasta marokańskie składają się zazwyczaj z dwóch głównych części: zadbanej, z wyglądu bogatszej i w niczym nie odbiegającej od standardów europejskich miast *ville neuve*, oraz *mediny*, czyli starej części miasta. To połączenie nowoczesności i tradycji w takich miastach jak np. Marrakesz ukazuje, że istnieje możliwość symbiozy obu nurtów. Mieszkańcy swobodnie łączą to, co stare i sprawdzone, z tym – co wygodne i nowe nie tylko w architekturze, ale również w życiu codziennym. W zabytkowych częściach miast zazwyczaj znajdują się nie tylko obiekty muzealne, meczety, biblioteki oraz bazyry (*suk*), ale również nowoczesnie zaadaptowane restauracje, kawiarnie, sklepy i *riady* (luksusowe domy gościnne). W marokańskiej *medinie* możemy odnaleźć tradycję, która odpowiednio zaadaptowana łączy się z nowoczesnością tworząc niezwykle dopasowaną mozaikę.

(fol. P. Staniszevska)

Wyżej wymienione przykłady wskazują na czas głębokich przemian, jakie mają miejsce w Królestwie Maroka. Zarówno przemian politycznych, ekonomicznych, jak i społecznych. Wywołują one na pozór niedostrzegalne zmiany w życiu zwykłego obywatela. Jednak pod wpływem czasu i kolejnych przeobrażeń zmiany te są nie tylko akceptowane, ale na stałe wpisują się w jego mentalność.

Wskazując na powyższe możemy stwierdzić, iż w Maroku, wskazanym przez nas jako modelowe państwo muzułmańskie, zachodzą w obecnej dobie zmiany, które wywierają wpływ na życie jego obywatela. Zmiany w zakresie gospodarczym, politycznym i ustrojowym – z zachowaniem tradycyjnego muzułmańskiego prawa religijnego – wywołały szereg transformacji obejmujących różne dziedziny życia, zarówno w wyrazie wewnętrznym jak i zewnętrznym. Zmiany te są jednak manifestacją pewnej głębszej rzeczywistości, którą możemy ująć w ramach zmian mentalnościowych. To dzięki przeobrażeniu nastawienia wewnętrznego danych społeczeństw oraz ich przywódców, możliwe są zmiany, które odciskają swój ślad w sferze widzialnej.

~ . ~

Patrycja Halina Staniszevska
Zmiany cywilizacyjne w mentalności muzułmańskiej
na przykładzie Maroka

Streszczenie

Artykuł niniejszy ukazuje zmiany, jakie zaszły na przestrzeni ostatnich lat w Królestwie Maroka. Dotyczą one wyrazu zewnętrznego, który jest przejawem głębszych procesów zachodzących na poziomie mentalnościowym zarówno ustawodawców, jak i obywateli. Przyjmowanie wzorców zachodnich jest połączone z głębokim poszanowaniem tradycji i prawa, co daje rezultaty w postaci nowoczesnego państwa muzułmańskiego. Kraj ten, opierając się na sprawdzonych zasadach zgodnych z Koranem, adaptuje pewne rozwiązania przyjęte w krajach europejskich. Obywatele akceptując te zmiany, zaczynają po części żyć na modłę zachodnią, co można zauważyć obserwując przykładowe zachowania ludności marokańskich miast.

Słowa kluczowe: transformacja kulturowa, globalizacja, władza, postęp, tradycja, Maroko.

Patrycja Halina Staniszevska
Civillisation Transformations in the Muslim Mentality
on the Example of Morocco

Abstract

The present article describes transformations that have occurred in the last few years in the Kingdom of Morocco. They concern the Kingdom's external picture which is a symptom to more profound processes occurring at the mental level of both the legislators and the citizens. Taking the western patterns connects with intense respect for tradition and law - which results in a modern Muslim country. The country, basing upon the trusted principles that are in accordance with Qur'an - adapts certain schemes functioning in the European states. The citizens by accepting these transformations begin to live in the fashion of the west - which may be observable on the example of people from Moroccan cities.

Key words: cultural transformation, globalisation, government, progress, tradition, Morocco.